

Din ve Bilim
Muş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
Region and Science - Journal of Muş Alparslan University Faculty of Islamic Sciences
e-ISSN: 2667-7717 Haziran/June 2025, 8/1: 7-20

**Fatih'i Kıyamete Zorlamak: Trabzonlu Georgios'un Fatih Sultan
Mehmed'e Yazdığı Risale ve Mektuplardaki Eskatolojik Unsurlar**
**Forcing Mehmed the Conqueror Toward the Apocalypse: Eschatological Elements in the
Treatises and Letters Written by George of Trebizond to Sultan Mehmed II**

Hafize TOPARSLAN

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri
Anabilim Dalı / PhD Student, Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of
Philosophy and Religious Studies, Sakarya/Türkiye
hafize.zor@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9813-4802

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 29 Nisan / April 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 30 Mayıs / May 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

DOI: <https://doi.org/10.47145/dinbil.1685937>

Atıf / Citation: Toparlan, Hafize. "Fatih'i Kıyamete Zorlamak: Trabzonlu Georgios'un
Fatih Sultan Mehmed'e Yazdığı Risale ve Mektuplardaki Eskatolojik Unsurlar". *Din ve Bilim*
- *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2025): 7-20. doi:

<https://doi.org/10.47145/dinbil.1685937>

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dinbil> | **mailto:** tinbil@alparslan.edu.tr

Published by Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Muş Alparslan University,
Faculty of Islamic Sciences, Muş, 49250 Turkey.

Öz

14. yüzyıldan itibaren Türklerin giderek görünür bir güç haline gelmesi ve topraklarını genişleterek ilerlemeleri, Batı'daki Hristiyan çevrelerde bir korku ikliminin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Öte yandan Hristiyan devletler arasındaki süregelen çatışmalar ve fikir ayrılıkları nedeniyle yaşanan huzursuzluk, 1453'te İstanbul'un fethi ve 1461'de Trabzon Rum İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasıyla daha da derinleşmiştir. Bu umutsuzluk ortamında, Batı'da yeni hükümdarın Hristiyanlığa sempati duyduğuna dair söylentiler yayılmış; aynı zamanda Fatih Sultan Mehmed'in zekâsı Batılı entelektüel çevrelerde övgüyle anılmaya başlanmıştır. Hristiyanlığın yeniden tesisi için bir umut ışığı olarak değerlendirilen bu iki unsur bazı entelektüelleri harekete geçirmiştir. Bu isimlerden biri olan Trabzonlu Georgios, Fatih Sultan Mehmed'in gücü ve entelektüel kapasitesini Hristiyanlık lehine bir dönüşüm için kullanma arzusuyla öne çıkmaktadır. Özellikle Orta Çağ'da Hristiyan eskatolojik anlayışını şekillendiren metinlerden biri olan Pseudo-Methodios gibi ahir zaman kehanetlerinin etkisinde kalarak kendisi de Fatih üzerinden kehanet temelli bir söylem inşa etmiştir. Bu amaçla ortaya koyduğu metinler hedeflenen amaca ulaşamamış olsa da çıkış noktası, söylem biçimi ve teolojik çerçevesi bakımından incelenmeye değerdir. Bu çalışma, Trabzonlu Georgios'un İstanbul'un fethinden neredeyse hayatının son dönemine kadar, Fatih Sultan Mehmed'e hitaben yazdığı risale ve mektuplarda yer alan eskatolojik unsurları incelemeyi amaçlamaktadır. Georgios'un risale ve mektuplarında ele aldığı ana unsurlara eşlik eden eskatolojik yapı; Fatih'e hitap biçimi, verdiği örnekler, dolaylı tehditler ve dile getirdiği kehanetler aracılığıyla inşa edilmektedir. Söz konusu metinlerde Fatih yalnızca bir siyasi figür olarak değil, aynı zamanda ilahi düzene hizmet edecek bir aktör olarak konumlandırılmaktadır. Fatih, kimi zaman I. Konstantin'in halefi, kimi zaman adaletin temsili, kimi zaman da Mesih öncesi dönemin evrensel kralı olarak tasvir edilmektedir. Bu anlatım tarzı hem teolojik hem de politik bir tasavvuru birlikte sunmaktadır. Georgios'un kullandığı bu tasvirî dil büyük oranda, Hristiyan eskatolojisinden beslenmiştir. Bununla birlikte dönemin siyasal koşullarını da dikkate alarak Fatih'in zihninde karşılık bulabilecek ve dikkatini çekebilecek sembolleri de içermektedir. Georgios'un yaklaşımı yalnızca bir kehanet metni üretmekle sınırlı değildir; aynı zamanda dönemin entelektüel kodları doğrultusunda siyasi bir strateji de içermektedir. Fatih'i Hristiyanlığa kazandırma düşüncesi dönemin bazı Batılı entelektüellerinde de yankı bulmuştur; ancak Georgios'un metinleri, bu umudu eskatolojik açıdan temellendirme biçimiyle ayırt edici niteliktedir. Yazılarında doğrudan polemik içermeyen, aksine ikna etmeye yönelik yumuşatılmış ve övgüyle örülmüş bir anlatı tercih edilmektedir. Bu özellik, Georgios'un metinlerini klasik Bizans apolojetik yazınından farklı bir yere yerleştirmektedir. Georgios'un söylemi, bir Hristiyan entelektüelin Osmanlı iktidarına hitap ederken benimsediği temsil biçimlerini ve beklenti dilini yansıtmaktadır. Fatih'e yönelik bu söylem yalnızca bireysel bir inanç çağrısı değil; aynı zamanda belirli tarihsel kaynaklara ve Bizans geleneğinde yerleşik bazı eskatolojik temsillere dayanan bilinçli bir inşa sürecidir. Bu bağlamda Georgios'un metinleri, geç Bizans düşünce dünyasında mevcut olan dini ve siyasi imgelerin yeni bir bağlamda nasıl anlam kazandığına dair bir okuma zemini sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Bizans'tan Osmanlı'ya geçiş döneminde üretilmiş metinlerin taşıdığı anlam katmanlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hristiyanlık, Bizans, Fatih Sultan Mehmed, Trabzonlu Georgios, Mektup, Risale, Eskatoloji

Abstract

From the fourteenth century onward, the Turks' gradual rise as a visible power and their steady territorial expansion laid the groundwork for a climate of fear among Christian circles in the West. Meanwhile, the persistent conflicts and doctrinal divisions among Christian states contributed to an atmosphere of unrest, which deepened further with the fall of Constantinople in 1453 and the subsequent dissolution of the Empire of Trebizond in 1461. In this context of despair, rumours circulated in the West suggesting that the new ruler harboured sympathies toward Christianity; at the same time, Mehmed II's intelligence began to be praised by Western intellectual circles. These two developments were perceived as a glimmer of hope for the restoration of Christianity. Among those who embraced this hope was George of Trebizond, who sought to channel Mehmed II's power and intellectual capacity toward a transformation in favour of Christianity. Influenced by apocalyptic prophecies such as those found in Pseudo-Methodios -one of the key texts that shaped Christian eschatological thought in the Middle Ages- he constructed a prophecy-based discourse centered on Mehmed the Conqueror. Although the texts he produced to this end failed to achieve their intended impact, they remain worthy of examination for their point of departure, rhetorical strategy, and theological framework. This study aims to examine the eschatological elements found in the treatise and letters George of Trebizond wrote to Sultan Mehmed II, from shortly after the conquest of Constantinople

until nearly the final years of his life. The eschatological structure that accompanies the central themes in these texts is constructed through George's rhetorical strategies, including his manner of addressing the Sultan, the examples he invokes, his veiled threats, and the prophecies he articulates. In these writings, Mehmed is portrayed not merely as a political figure but as an actor destined to serve the divine order within universal history. The Sultan appears at times as the successor of Constantine, at others as a representative of justice, and occasionally even as the universal monarch of the pre-Messianic age. This mode of depiction conveys a vision that is simultaneously theological and political. The language George employs draws from Christian eschatology while also engaging the political realities of his time, incorporating symbols likely to resonate in Mehmed's mind. George's approach is not limited to the production of a prophetic narrative; it also reveals a political strategy shaped by the intellectual codes of his era. The idea of converting Mehmed to Christianity had already found resonance among some Western intellectuals of the time; however, George's writings are distinctive in their eschatological grounding of that hope. His texts avoid direct polemics and instead employ a softened, praise-laden narrative designed to persuade. This rhetorical tone sets his writings apart from the classical corpus of Byzantine apologetic literature. His discourse reflects the modes of representation and expectation adopted by a Christian intellectual addressing Ottoman authority. George's appeal to Mehmed is not merely a personal plea for religious conversion, but rather a consciously constructed narrative grounded in specific historical sources and long-standing eschatological motifs within the Byzantine tradition. In this respect, George's writings offer a valuable lens through which to examine how religious and political imagery embedded in late Byzantine thought was reinterpreted in a new imperial context. Accordingly, this study aims to uncover the layers of meaning carried by these texts produced during the transitional period from Byzantium to the Ottoman Empire.

Keywords: History of Religions, Christianity, Byzantium, Mehmed the Conqueror, George of Trebizond, Letter, Treatise, Eschatology

Giriş

İstanbul'un fethiyle birlikte Doğu Hristiyanlığı'nın siyasi referans noktası artık Müslümanların eline geçmişti. Geç Orta Çağ Avrupalıları için Osmanlılar yalnızca doğru inancın düşmanı ve kilise birliği için bir engel değil, aynı zamanda papalığın siyasi otoritesine karşı potansiyel bir rakip olarak görülüyordu. Özellikle bu dönemin sosyal çevrelerinde hâkim olan kıyamet beklentisi bağlamında, Osmanlılar Hristiyanlık için varoluşsal bir tehdit olarak algılanıyordu. Papalığın bu gelişmeye verdiği tepki, yeni bir Haçlı seferi çağrısıyla ifade edilen saldırgan bir tutum olurken, bazı çevrelerde farklı teolojik içerikler ve siyasi yönelimler barındıran alternatif yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethinin ardından oluşturduğu entelektüel atmosfer, Hristiyan teolojisi ve felsefesine duyduğu ilgi, Gennadios Scholarios ve Georgios Amiroutzes gibi önemli isimlerle kurduğu ilişkiler ve Batı'da Hristiyan olduğu yönündeki söylentilerin yayılması bu alternatif yaklaşımlar için dayanak noktası ve umut ışığı olmuştur. Bu söylentilerin yayılmasında, Fatih'in İstanbul'da kozmopolit bir ortam kurma çabası kadar, Roma mirasını bütünüyle reddetmeden dönüştürerek sahiplenmesi ve "Kayser-i Rum" unvanıyla anılması da etkili olmuştur.

Fatih'e yönelik bu türden söylentiler yalnızca entelektüel çevrelerde dillendirilmekle kalmamış, zamanla çeşitli yazılı metinlerde de kendine yer bulmuştur. Genç hükümdarın Hristiyanlığa eğilimli olduğu düşüncesi, kimi zaman doğrudan, kimi zaman da dolaylı yollarla dile getirilmiş; bu doğrultuda Fatih'e hitaben ya da onu merkeze alan pek çok metin kaleme alınmıştır. Bu metinlerin biçimsel özellikleri ve içerikleri hem yazıldıkları bağlamı hem de Hristiyan yazarların zihinsel dünyasını yansıtan bir niteliğe sahiptir. Ortaya konan bu metinler edebi olarak türlere ayrılmaktadır. Metnin üretiminin doğrudan Hristiyan gönderen tarafından üstlenildiği mektup türü yazılar; Fatih'in girişimiyle başlatıldığı ifade edilen görüşmelerin yer aldığı diyaloglar; Hristiyan yazarın bazen söz konusu söylentiye bizzat ürettiği, bazen de beslediği hissini uyandıran teolojik risaleler.¹ Söz konusu metinlerin tümü dönemin önemli isimleri tarafından kaleme alınmıştır: Papa II. Pius (1405-1464), patrik Gennadios Scholarios (1400-1473), Trabzon Rum İmparatorluğu'nun *protovestiaros*'u (başmabeyincisi) Georgios Amiroutzes (1400-1470) ve İtalyan Rönesansının Giritli filozofu Trabzonlu Georgios. Bu

¹ Astérios Argyriou, "Mehmed II le conquérant de Constantinople et la foi chrétienne", *Revue des sciences religieuses* 90/4, (2016), 584.

çalışmada ele alacağımız metinler bu isimlerin sonuncusu olan Trabzonlu Georgios'a aittir Trabzonlu Georgios, İstanbul'un fethinden sonra İstanbul'a gerçekleştirdiği kısa süreli ziyaretin ardından söz konusu söylentiye duymuş ve bu bağlamda Fatih Sultan Mehmed'e yönelik bazı metinler kaleme almıştır. Bu makalede, söz konusu metinler arasında yer alan mektup ve risaleler özelinde, Georgios'un eskatolojik niyeti, taşıdığı açık ve örtük mesajlar ile bu metinlerin söylemsel ve politik işlevleri de ele alınacaktır. Çalışma, "Fatih imgesi"nin bu mektuplarda nasıl şekillendirildiğine odaklanırken, dönemin entelektüel arka planına dair daha geniş bir tartışmaya girmemektedir. Bu çerçevede amacımız, metinlerin eskatolojik vurgularla nasıl anlamlandırıldığına ve bu anlamlandırılmanın Hristiyan dünyasının beklentileriyle nasıl kesiştiğine dikkat çekmektir. Toplamda yaklaşık on üç yıllık (1453-1466) bir zaman diliminde üretilmiş olan metinlerin içeriğine geçmeden önce Trabzonlu Georgios'u tanımak faydalı olacaktır.

1. Trabzonlu Georgios (1395-1473)

Hümanist bir öğretmen, belâgat ustası ve tercüman olarak tanımlanabilecek olan Trabzonlu Georgios, 1395 yılında Girit'te doğmuştur. Ancak kendi ifadesine göre ataları Karadeniz şehri olan Trabzon'dan göçmüştür.² İtalyan Rönesansına ve Aristoteles ile Platon taraftarları arasındaki çekişmelere etkin biçimde katılmış; kendisi de Aristoteles düşüncesinin tutkulu bir savunucusu olmuştur. 15. yüzyılın en önemli belâgat yazarlarından³ olan Georgios'un eserleri 16. yüzyılın ortalarında bile oldukça rağbet görmüştür.⁴ Adel Theodor Khoury onu İslâm ve Hristiyanlığın siyasi-dini birliğinin savunucusu olarak tanıtır.⁵

Trabzonlu Georgios ilk eğitimini Girit'te almış ve yirmili yaşlarının başında genç aristokrat ve hümanist Francesco Barbaro'nun daveti üzerine muhtemelen 1416 yılında İtalya'ya gitmiştir. Ancak mektuplarından edindiğimiz bilgiye göre gramer ve retorik alanında sağlam bir temeli olmasına rağmen Georgios İtalya'ya gittiği yıllarda felsefi birikim açısından çok da iyi bir noktada değildir.⁶ Burada ünlü iki hümanist olan Vittorini de Feltre ile Guarino de Verona'nın yanında Latince ve Grekçe eğitimi almıştır. Latin dilindeki ustalığı, ileride çağdaşları arasında kimsenin kendisinden daha iyi Latince bilmediğiyle övünebileceği bir seviyeye ulaşmıştır.⁷ 1426 yılında Katolik teolojiyi benimseyen Georgios; Vicenza'da Grekçe öğretmenliği yapmış, daha sonra Venedik'e geçerek arkadaşı Francesco Filelfo'nun görevini devralmıştır. Elde ettiği başarılarla Papa'nın dikkatini çekmiş, IV. Eugene (1431-1447) tarafından Roma'ya davet edilmiş ve Papa'nın temsilcisi olarak 1438 yılında Ferrara Floransa Konsili'ne katılmıştır.⁸ Kendi ifadesine göre Floransa Konsili'nden önce de İstanbul'da Papalık temsilcisi olarak bulunmuştur.⁹ Roma'da Yunanca, filoloji ve felsefe kürsüsü başkanlığı görevlerini de yürütmüş olan Georgios, Papa V. Nicholas'ın (1397-1455) isteğiyle çeviriler yapmaya başlamış; Aristoteles, Platon, Demosthenes, Kapadokya Babaları (Nazianzuslu Gregory, Basil, Nyssalı Gregory), Athanasius, İskenderiyeli Cyril ve Eusebius gibi önemli isimlere ait pek çok metni çevirmiştir. Ancak özensizce yaptığı çeviriler sebebiyle yoğun eleştirilere maruz kalmıştır.¹⁰ Kibirli, huysuz mizacı, sert çıkışları, tartışmalardaki hakaret dolu üslubu ve dönemin Platoncularına karşı yürüttüğü agresif

² John Monfasani, *George of Trebizond: A Biography and a Study of His Rhetoric and Logic* (Leiden: E. J. Brill, 1976), 4.

³ Deno John Geanakoplos, *Constantinople and the West: Essays on the Late Byzantine (Palaeologan) and Italian Renaissance and the Byzantine and Roman Churches* (Londra: The University of Wisconsin Press, 1989), 18.

⁴ Aphrodite Papayianni, "An Assessment of George Trapezountinos's Proposal for Politico-Religious Greek-Turkish Unity in the Aftermath of 1453", XVIII. *Türk Tarih Kongresi* (1-5 Ekim 2018) III. Cilt: *Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019), 67.

⁵ Adel Theodor Khoury, *Georges de Trebizonde: De la vérité de la foi des chrétiens* (Altenberge: CIS-Verlag, 1987), 6.

⁶ Monfasani, *George of Trebizond*, 6.

⁷ Khoury, *Georges de Trebizonde*, 6; Angelo Mercati, "Le due lettere di Giorgio da Trebisonda a Maometto II", *Orientalia Christiana Periodica*, vol. 9, Pontifical Oriental Institute, (1943), 87,99.

⁸ Alexander Kazhdan, Alice-Mary Talbot, "George Trapezountios", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 2. Cilt, ed. Alexander Kazhdan, (New York: Oxford University Press, 1991), 839.

⁹ Geanakoplos, *Constantinople and the West*, 20.

¹⁰ Kazhdan, Talbot, "George Trapezountios", 839.

mücadele, etrafındakilerin tepkisini çekmiş ve mağdur ettiği kişilerin öfkesini kamçulamıştır.¹¹

Georgios'un İtalya'ya yerleştikten sonra Grek köklerini unuttuğu iddia edilmiştir. Ancak Francesco Filelfo, Aragonlu Alfonso gibi çağdaşlarına gönderdiği mektuplardaki ifadelerden kökenleriyle gurur duyduğu anlaşılmaktadır. Bizans'a sadık kalmasının başka bir yönü daha vardır. Çünkü İstanbul her zaman onun kıyametle ilgili endişesinin odak noktası olmuştur. Diğer pek çok Bizanslıda olduğu gibi, Georgios için de Konstantinopolis'in ele geçirilmesi dünyanın sonunun yaklaşmakta olduğuna işaret etmiştir.¹² İstanbul'un fethinden önce tehlikenin farkında olan Georgios, Papa V. Nicholas'a sürekli olarak İstanbul'u kurtaracak bir sefer çağrısında bulunmuştur. Bu çağrılarının dikkat çekici yanı, Georgios'un aslında bir Haçlı seferi talep etmekten ziyade, Batı'nın savunması için Konstantinopolis'in korunmasını savunmuş olmasıdır. Bunu dile getirirken "Hellesponti claustra" ifadesini kullanmıştır.¹³ Literal olarak "Boğaz kapıları" anlamına gelen ifade Konstantinopolis'in önemini vurgulayan Georgios'un eskatolojik endişelerinin bir dışavurumudur. Georgios'un eskatolojik görüşleri Bizans karakteri taşımaktadır. Buraya daha sonra değineceğiz.

Ancak Konstantinopolis'in düşüşü yalnızca Bizans'ın sonunu değil, Georgios'un söylemindeki keskin kırılmayı da beraberinde getirmiştir. Konstantinopolis'in düştüğüne dair resmi haber 29 Haziran 1453'te Venedik'e ulaşmış ve üzerinden bir ay geçmeden, Napoli'de bulunan Georgios Fatih'e hitaben Hristiyan inanç esaslarını açıkladığı ve Fatih'e övgü ve methiyeler düzen bir risale kaleme almıştır. Bu metinler ve içeriklerine bir sonraki başlıkta yer vereceğiz.

1465 yılında 70 yaşındayken, Papa II. Paul tarafından Fatih'in fethettiği toprakların durumunu ve halkının mevcut durumunu öğrenmek üzere İstanbul'a gönderilmiştir. Papa, Fatihle görüşmesini umduğu Georgios'un seyahat masraflarını karşılamıştır. Kasım 1465 ile Mart 1466 tarihleri arasında dört ay burada kalmış olan Georgios Fatih'e ulaşma çabalarını sürdürmüştür.¹⁴ Ancak 1466'da İstanbul'dan ayrıldığında Fatih ile tanışamamış ve hedeflerinden hiçbirine ulaşamamış durumdadır.¹⁵ İstanbul'da bulunduğu sürede kaleme aldığı metinleri dönemin başka bir Trabzonlu figürü olan Kardinal Bessarion'un (1403-1472) eline geçmiştir. Papa tarafından kendilerine fayda sağlayacak bilgiler edinmesi için İstanbul'a gönderilmiş olan Georgios'un amacın tam tersi yönünde hareket ettiğini gösteren metinler kendisi için sonun başlangıcı olmuştur. Ortaya çıkan mektup ve risaleler sebebiyle Bessarion, hümanist Niccolò Perotti, piskopos Rodrigo Sánchez de Árevalo ve hatta arkadaşı Francesco Filelfo gibi isimlerin eleştiri ve hakaretlerine maruz kalmıştır.¹⁶ Yaşından ötürü Papa tarafından merhamet edilmesine rağmen kardinallerin oy birliği Papa'yı da mecbur bırakmış ve Castel Sant' Angelo kalesindeki zindana götürülmüştür.¹⁷ Burada sorguya çekilmiş ve her şeyi itiraf etmiştir. Mektuplar kendi el yazısıyla yazılmış olduğu için inkâr edememiştir. "Canımdan başka kaybedecek bir şeyim yok, bu da pek umurumda değil. Zaten yaşayacak pek vaktim kalmadı" demiş yine de Fatih'i övmeye devam ederek onun "dünyanın evrensel hükümdarı" olması gerektiğini savunmuştur.¹⁸ Ancak bunları söylerken, bir yandan da metinlerinde Roma Katolik Kilisesi'nin öğretilerine muarız herhangi bir şey dile getirmediğini, övgülerinin de din değiştirecek olana yaranmak için bir taktik olduğunu açıklamıştır.¹⁹ Papa II. Paul, küçük yaşlardan itibaren kendisine Latince gramer eğitimi vermiş olan

¹¹ Khoury, *Georges de Trebizonde*, 9-10.

¹² Monfasani, *George of Trebizond*, 129.

¹³ Teknik olarak İstanbul'un güneyinde yer alan ve on dördüncü yüzyıldan beri Osmanlı Türklerinin elinde bulunan Çanakkale Boğazı'ndan ibaret olan "Hellesponti claustra" dan bahseder; dolayısıyla savunulması değil, geri alınması gereken bir yer olarak görülmektedir. Ancak söylevin okunması, başlığa rağmen Georgios'un aslında İstanbul'un bulunduğu yer olan Boğaziçi'ni kastettiğini ortaya koyar. Georgios, eskatolojik planında İstanbul'un oynadığı rol nedeniyle, bilerek Çanakkale Boğazı ile Boğaziçi'ni birbirine karıştırmıştır. Yakında göreceğimiz üzere, George'un İstanbul'u Latince "kapılar" anlamına gelen *claustrada*, yani tam da bu yerde konumlandırması gerekiyordu. Monfasani, *George of Trebizond*, 128.

¹⁴ Apostolos E. Vacalopoulos, *Origins of the Greek Nation: The Byzantine Period, 1204-1461*, (New Jersey: Rutgers University Press, 1970), 257.

¹⁵ Monfasani, *George of Trebizond*, 188.

¹⁶ Mercati, "Le due lettere", 69.

¹⁷ Kazhdan, Talbot, "George Trapezountios", 840.

¹⁸ Mercati, "Le due lettere", 69.

¹⁹ Monfasani, *George of Trebizond*, 190.

Georgios'a yaşından ve hizmetlerinden ötürü merhamet göstermiş ve dört ay sonra Castel Sant' Angelo'dan çıkarılmıştır²⁰ Dönemin bir diğer tanığı hümanist Gaspere de Verona serbest bırakıldıktan sonra Papalığın izni olmadıkça evinden dışarı adım atmaması şartıyla ev hapsinde tutulduğu bilgisini aktarmıştır.²¹

Trabzonlu Georgios'un kaleme aldığı bilinen son metin 1471 yılıyla tarihlenmektedir.²² Bu tarihten sonra kayıtlı herhangi bir eseri bulunmamaktadır. Ölüm tarihiyle ilgili farklı görüşler olsa da Monfasani'ye göre 1472 veya 1473 yılında Roma'da vefat etmiştir.²³

2. Fatih'e Hitaben Kaleme Aldığı Metinler

İstanbul'un fethinden sonra Georgios'un yurttaşlarının karşısında üç seçenek vardı: halihazırda süregelen durumu kabullenmek, yeni hükümdara karşı askeri direnç organize etmek veya bir Haçlı seferi tertip etmeleri için dışarıdan yardım talep etmek.²⁴ Kaleme aldığı metinlerden açıkça gördüğümüz üzere Trabzonlu Georgios; politik bir pozisyon da alarak, bir entelektüel yön değişikliği ve kurtuluş arayışına girişmiş ve bu seçeneklerden ilkinin daha makul bulmuştur. Bu bağlamda Fatih'e ithafen altı metin kaleme almıştır.

1453-1467 yılları arasında kaleme aldığı metinlerden üçü ilmî eserlere yazdığı ve Fatih'e attığı giriş metinleridir. İki Batlamyus'un *Almagest*²⁵ isimli eserinin Latince ve Grekçe çevirilerine yazdığı önsözler, diğeri de *Comparatio philosophorum Aristotelis et Platonis* (*Aristoteles ve Platon Felsefi Sistemlerinin Karşılaştırılması*) isimli esere yazdığı önsözdür. Kalan üç metin risale formatında kaleme alınmıştır; *On the Truth of the Faith of Christians* (*Hristiyan İnancının Hakikati Üzerine*), *Eternal Glory* (*Ebedî İhtişam*) ve *On the Divinity of Manuel Shortly to be King of the Whole World* (*Yakında Dünyaya Hükmedecek olan Manuel'in Tanrısallığı Üzerine*). Son iki risale eskatolojik görüşlerini ortaya koyduğu metinlerdir. Georgios, *On Awesome Events*²⁶ (*Muhteşem Olaylar Üzerine*) isimli Latince bir metin daha kaleme almıştır ancak bu eser günümüzde mevcut değildir. Metin kayıp olmasına rağmen Georgios'un başka bir risalesinde bu metnin elli birinci paragrafından yaptığı alıntıya dayanarak metnin uzunluğu hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Söz konusu metnin Georgios'un eskatolojik görüşleri hakkında oldukça kapsamlı bir muhtevaya sahip olduğu bilinmektedir.²⁷

2.1. Hristiyan İnancının Hakikati Üzerine

Kronolojik olarak sıralayacak olursak söz konusu metinler arasında kaleme aldığı ilk metin daha önce de zikrettiğimiz gibi İstanbul'un fethinin hemen akabinde Fatih'e ithafen mektup formunda düzenlenmiş uzun bir risaledir. İstanbul'un fethiyle İmparatorluğun birliği de kilisenin birliği gibi kaybolmuştur. Bu hususta fetih öncesi endişelerini dile getirdiğimiz Georgios, çok geçmeden cüretkâr bir plan kurgulamıştır. Batı'nın giderek daha da bariz hale gelen güçsüzlüğü karşısında yaşadığı hayal kırıklığı, dikkatini hoşgörüsü, yüce gönüllülüğü ve üstün nitelikleri övülen Sultan'a çevirmesine neden olmuştur.²⁸ Grekçe yazılmış risalede yazarın esas çabası, İslâm ile Hristiyanlık arasında dini bir uyum olduğunu göstermeye çalışmak ve hem de Fatih'i Hristiyan inancını benimsemeye teşvik ederek ilahi

²⁰ Mercati, "Le due lettere", 68.

²¹ Mercati, "Le due lettere", 69.

²² Monfasani, *George of Trebizond*, 231.

²³ Monfasani, *George of Trebizond*, 233.

²⁴ Papayianni, "An Assessment of George Trapezountinos's Proposal", 67.

²⁵ El-Mecisî (المجسطي), Batlamyus'un (ö. 168 [?]) astronomiye dair *Sintaksis* veya *Matematikis Sintaksis* olarak anılan eserinin İslâm literatüründeki adı. Bu konuda bk. Cengiz Aydın-Gülseren Aydın, "Batlamyus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/196-199.

²⁶ John Monfasani (ed.), *Collectanea Trapezuntiana: Texts, Documents, and Bibliographies of George of Trebizond* (New York: Center for Medieval and Early Renaissance Studies, 1984), 572.

²⁷ Ksenia Lobovikova, "George of Trebizond's Views on Islam and Their Eschatological Backgrounds", *Patrologia Pacifica: Selected Papers Presented to the Asia Pacific Early Christian Studies Society*, ed. Viladimir Baranov-Kazuhiko Demura (New Jersey: Georgias Press, 2010), 348.

²⁸ Khoury, *Georges de Trebizonde*, 12.

planı devreye sokmaktır. Bu sebeple elini çabuk tutmaya karar vermiş ve Konstantinopolis'in düşüşünün akabinde büyük bir aceleyle risalesini tamamlamıştır. Literatürde daha çok *On the Truth of the Faith of Christians*²⁹ olarak bilinen eser, Konstantinopolis'in düşüş haberinin İtalya'ya ulaştığı Temmuz 1453'te aceleyle tamamlanmıştır. Risalenin bir diğer önemli boyutu da Bizans başkentinin çöküşünden sonra İslâm'a hitaben kaleme alınan ilk polemik ve apolojetik metin olarak değerlendirilmesidir.³⁰ Georgios risalesine Sultan'a yönelik tumturaklı bir övgüyle başlar; "insanüstü erdemleri", "Tanrı'nın ona verdiği güç ve otorite" nedeniyle kendisine duyduğu hayranlığı hararetle vurgular. Ardından çalışmasının ve bu girişiminin amacını ilk defa formüle eder:

"Senin gücün sayesinde tüm insan ırkının aynı imanını itirafında birleşmesini sağlamak ve dünyanın bir ucundan diğer ucuna kadar herkesin kralı ve efendisi olduğunu görmek... Bu girişim ilk bakışta görüldüğü kadar zor değildir. Zira sonunda, eğer Tanrı sana Konstantinopolis'i teslim ettiyse, bu tüm insanları aynı inançta birleştirmek içindir."³¹

Georgios devamında, risalede Grekler ve Türkler arasında büyük dini ve siyasi farklılıklar olmadığı ve iki dini birleştirmesi gerektiği hususunda Fatih'i ikna etmeye çalışır. Ana amacı iki din arasındaki farklılığın bir dil bariyeri veya karşılıklı cehalet ve önyargıya ya da Kutsal Metinleri tam olarak anlama hususundaki yetersizliğe dayandığını ifade etmektir.³² Dini gerçeklik burada hiçbir şekilde rol oynamamaktadır. Bu noktadan sonra Georgios, İslâm ile Hristiyanlık arasındaki doktrinel farklılıkları asgariye indirmeye koyulur.

Georgios, dolayısıyla Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki dini birliğin gerçekleştirilmesinin mümkün olduğunu ve Fatih'in bu gerekli göreve kendisini adanması gerektiğini belirtir. Çünkü Sultan, Tanrı'nın takdir planında kendisine verilen rolü üstlenmelidir. I. Konstantin dönemine de atfı yapan Georgios, bu dönemde gelişen siyasi-dini birliği yeniden tesis etmeyi amaçlamaktadır.³³ Risaleye göre Fatih, Tanrı tarafından tüm dünyayı yönetmek için önceden belirlenmiş bir hükümdardır ve üstün nitelikleri onu bu elverişli tarihsel misyonu yerine getirmeye uygun kılmaktadır. Risalenin sonuç kısmında güçlü bir eskatolojik kehanette bulunur. Tanrı'nın iradesine uygun hareket etmesi durumunda Fatih'i geçmişin tüm ünlü hükümdarlarından üstün bir konuma yerleştireceğini belirtirken, Tanrı'nın iradesine karşı gelmesi durumunda uğrayacağı ilahi felaketlere dolaylı yoldan işaret etmiş ve örtük bir tehditle metnini sonlandırmıştır. Bu eskatolojik tonun açıkça hissedildiği pasaj şu şekildedir:

"...sonra da Tanrı'nın iradesine uygun olarak, sana armağan ettiği, onun kurduğu bu ünlü şehrin izinden giderek Konstantin'i taklit edersen, tüm ünlü krallardan ve hükümdarlardan çok daha yüce ve şanlı olursun; Tanrı, yeryüzünün bir ucundan diğer ucuna kadar bütün hasımlarını ve düşmanlarını ayaklarının altına serer. Makedonyalı İskender, İmparator Augustus ve hatta bizzat Konstantin bile senin görkemine nispetle küçük kalır. Aksi hâlde —ki ben o olayların yaşanmasını istemem— bundan sonra gerçekleşecekleri öngörmek istemiyorum; Tanrı'dan onların asla vuku bulmamasını diliyorum. Ama krallığın, tek başına bile olsa, bu durumda neler olacağını düşünmelidir."³⁴

Risalenin muhatabına ulaşip ulaşmadığı bilinmemektedir. Her ne olursa olan Georgios, eserine öylesine önem atfetmiştir ki, önsözünde bu risaleyi Latinceye çevirmeyi tasarladığını beyan etmiş ve Fatih'ten risaleyi Türkçeye çevirtip Müslüman âlimlerin kullanımına sunmasını rica etmiştir.³⁵

2.2. *Almagest'e Yazdığı Grekçe ve Latince Önsözler*

Söz konusu esere yazdığı iki önsözü aynı başlıkta ele almak konunun takibi açısından faydalı

²⁹ Metnin Grekçe orijinal başlığı: Περί τῆς ἀληθείας τῆς τῶν χριστιανῶν πίστεως πρὸς τὸν ἀμὶρᾶν, κατὰ τὸν χρόνον ἐν ᾧ ἐάλω παρ' αὐτοῦ ἡ Κωνσταντινίου, trk. *Konstantinopolis'i Ele Geçirdiği Sırada Emîr'e Yönelik, Hristiyanların İncanın Hakikati Üzerine*. Risalenin ilk edisyonu G. T. Zoras tarafından 1954 yılında Atina'da yayınlanmıştır. Daha sonra Adel Theodor Khoury tarafından *De la vérité de la foi des chrétiens* ismiyle yeniden edisyonu yapılan metin Fransızca olarak yayınlanmıştır. Bkz. Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 491.

³⁰ Argyriou, "Mehmed II le conquérant de Constantinople et la foi chrétienne", 594.

³¹ Khoury, *Georges de Trebizonde*, 13.

³² Papayianni, "An Assessment of George Trapezountinos's Proposal", 69.

³³ Khoury, *Georges de Trebizonde*, 223.

³⁴ Khoury, *Georges de Trebizonde*, 223.

³⁵ Khoury, *Georges de Trebizonde*, 15.

olacaktır. Trabzonlu Georgios'un Fatih'e hitaben yazdığı sonraki üç eser yaklaşık on üç yıl sonra 1465-66 yılları arasında kaleme alınmıştır. 1465 yılında Papa II. Paul'un yönlendirmesiyle gittiği İstanbul'da, Fatih'in sarayında kendisine yer bulmuş din adamı ve filozof Georgios Amiroutzes'in tavsiyesiyle Batlamyus'un *Almagest* isimli eserine daha önceden yazdığı giriş metnini Latince'den Grekçeye çevirmiş ve bu çeviriyi Fatih'e atfetmiştir.³⁶ Georgios İstanbul'da bulunduğu sırada bu ithafı Fatih'e sunma fırsatı bulamamıştır.³⁷

Almagest'in önsözünde Batı Avrupa'daki siyasi durumdan bahsetmiş ve onu İtalya üzerine sefere çıkmaya davet ederek, dünyanın hâkimi olması yönündeki isteğini vurgulamıştır. Fatih'e yaklaşmak için bir astroloji eserini seçmiş olması tuhaf görünebilir ancak Orta Çağ boyunca hem İslâm dünyasında hem de Avrupa'da temel astronomi kitabı olan bu metnin seçilmesi aslında oldukça akıllıca bir hamledir. Zira Georgios Fatih'in astrolojiye olan ilgisinin farkındadır.³⁸ Metnin girişinde Fatih'i "kralların kralı" ve "otokratların otokrati" olarak tanımlayan Georgios, İstanbul'a geliş sebebini "yüce huzurunuzla görüşmek ve sizin kudretinize duyduğum övgü gayretini kanıtlamak" olarak açıklamaktadır.³⁹ Metni Trabzonlu entelektüel Georgios Amiroutzes'in teşvikiyle yazdığını dile getirmiş ve yine onun teşvikiyle metni Grekçe olarak kaleme aldığını belirtmiştir.⁴⁰

Georgios aynı esere yazdığı Latince önsözü 25 Şubat 1466'da Galata'da tamamladığını not etmiştir. Bu mektubun hitap kısmı ithafla ilgili net bir bilgi vermezken, mektubun sonunda şu ifade geçmektedir: "İşte şimdi Batlamyus'un bu büyük derlemesini...tarafımızdan Latinceye... dönüştürülmüş bir eser olarak adına ithaf edip sunuyoruz."⁴¹ Söz konusu önsözün bir başka dikkat çekici noktası da Trabzonlu Georgios'un Fatih'in Aristoteles felsefesi noktasında sahip olduğu bilgi birikimine yaptığı vurgudur.⁴² Sonraki metinlerinde Fatih'in felsefi birikimine yönelik bu vurgu devam edecektir. Bu iki önsöz, Georgios'un Fatih'in coşkulu bir taraftarı olduğunu göstermektedir. Zira bu önsözler, yukarıda belirttiğimiz gibi, Kardinal Bessarion'un eline geçtikten kısa süre sonra Georgios'un Roma'ya dönüşünü takiben hapse atılmasına yol açmıştır.⁴³

2.3. Comparatio philosophorum Aristotelis et Platonis Önsözü

Aristoteles ve Platon felsefeleri arasındaki farka değindiği metnine yazdığı önsözü İstanbul'dan

³⁶ Metnin Grekçe başlığı şu şekildedir: Γεωργίου τοῦ Τραπεζουντίου ἐκ τῶν προγόνων, Κρητὸς δὲ τῇ γεννήσει τε καὶ ἀνατροφῇ, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ὅσον οὕτω πάσης τῆς οἰκουμένης Εἰσαγωγή εἰς τὴν Μεγάλην τοῦ Πτολεμαίου Σύνταξιν βιβλίον α, καὶ περὶ τῆς αἰδίου δόξης αὐτοῦ βιβλίον β. Ataları Trabzonlu olan, ancak doğum ve yetiştirilme bakımından Giritli olan Georgios'un, henüz tüm dünyanın imparatoru olmamış olan hükümdara sunduğu "Ptolemaios'un Büyük Syntaxis'ine Giriş" adlı birinci kitap ve onun ebedî şanı hakkında ikinci kitap. Bkz. Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 281.

³⁷ Bu husustaki görüşler kendi ifadelerine dayandırılmaktadır: "Tanrı'nın yüce kudreti o muhteşem şehri size teslim ettikten sonra üstünlüğünüzü gözlerimle görmek arzusu beni oraya, Konstantinopolis'e götürdü. Fakat sizi orada bulamadım; yaşıml ilerlemiş, bedenim yıpranmış olsa da sizi görme tutkum her şeyden baskındı. Yüce hüknâr, sizi görme umudu kalbimde daha da pekişti, çünkü hükmünüz tüm yeryüzünde baki kalacaktı. Sizi bulamayınca ve karadan uzun yolculuklar yapma mecâlim de kalmayınca dört ay sonra Roma'ya, evime döndüm. Bkz. Mercati, "Le due lettere", 92; Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 281; a.mlf., *George of Trebizond*, 187-88. Bu hususta farklı görüş beyan eden isimler de olmuştur. Bunlardan biri olan Franz Babinger, Trabzonlu Georgios'un Fatih'le görüştüğünü ifade etmiştir: "Georgios Trapezuntios, 1465 güzünde İstanbul'a gidip orada dört ay kaldı; sultanla tanıştı ve cömertliğini fark ettikten sonra Mehmed'in Ptolemaios'a olan ilgisini kendi maddi çıkarları için sömürmeye çalıştı. Görünüşe göre, *Almagest*'in bazı kısımları dışında, Mehmed'e çalışmalarında yardımcı olabilecek hiçbir şey vermedi: yalnızca vaatlerde bulundu. Trapezuntios'un Platon'a, Aristoteles'e ve en çok da yeni-Platoncu Plethon'a saldırdığı yazıları ve özellikle de İslamiyet ile Hristiyanlığı karşılaştırdığı kitabı sultanı pek etkilememiş olsa gerek; Trapezuntios bu kitapta, Yunanca yazdığı ve 1453 Temmuz'unda Konstantinopolis'in ele geçirilmesinden birkaç hafta sonra, sultana göndermeyi planladığı "Hristiyan Dininin Gerçeği Üzerine" adlı kitapçıkta söylediklerini tekrarlamıştır muhtemelen." Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamani*, çev. Dost Körpe, (İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti, 2017), 398.

³⁸ Papayianni, "An Assessment of George Trapezuntinos's Proposal", 71; Monfasani, *George of Trebizond*, 187.

³⁹ Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 281.

⁴⁰ Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 281.

⁴¹ Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 285.

⁴² "Bir krala yakışan diğer erdemlerinize ek olarak, zatâlinizin Aristoteles'i, Aristoteles'i meslek icabı okumak zorunda olanlardan bile daha çok incelediği söyleniyor. Doğanız, diğer tüm krallarınkini öylesine aşmaktadır ki insan doğasının iki uçtaki karşıt iyiliğini, yani krallığın yüceliğiyle felsefenin derinliğini olağanüstü bir mükemmellikle birleştirebiliyor, askerî liderlik ve ilmi öğrenimi tek bir potada kaynaştırmayı başarabiliyorsunuz." Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 281.

⁴³ Monfasani, *George of Trebizond*, 190.

Roma'ya döndükten sonra Fatih'e atfetmiştir.⁴⁴ Georgios Fatih'e "Romalıların imparatoru" olarak ~~olarak~~ ^{şeklinde} hitap etmektedir: "En yüce, soylu imparatorların imparatoru, Romalıların hükümdarı..."⁴⁵ Bu eserin ithaf sebebi de Trabzonlu Georgios'un Fatih'in felsefeye olan ilgisine dair söylentileri duymuş olmasıdır. Fatih'e "filozof"⁴⁶ payesini de veren Georgios, aynı zamanda Sultan'ın tarihe olan ilgisinden de yararlanmak istemiştir. Muhtemelen arkadaşı Georgios Amiroutzes'ten edindiği bilgiyle Fatih'in tarihe olan merakından da haberdar olmuş ve tarihî karakterlerle karşılaştırmalar yaparak Fatih'i yüceltmek istemiştir. Fatih'in tarihi karakterler ve metinlere olan ilgisi ve bilgi birikimi kütüphanesinde bulunan yazmalarından hareketle bilinmektedir. Burada bulunan Grekçe elyazmaları arasında bir İlyada metninin de var olması bu bağlamda önemli bir göstergedir⁴⁷ Bizans tarihçisi Mikhael Kritovulos da Fatih'in hayatı ve seferlerini anlattığı kitabında onu "Philo-Hellene (Helen dostu)" olarak tanımlamıştır⁴⁸. Bu durumda Georgios, Fatih'i Grek tarihinin önemli figürleriyle karşılaştırırken sağlam bir zeminde hareket ettiğini düşünüyor olmalıydı. Bu metinde de Fatih'in seçilmişliğine vurgu yapmış ve kehanetin gerçekleşmesi için Konstantin'in izinden gitmesi gerektiğini söylemiştir:

"Tanrı, Konstantinopolis'i Roma İmparatorluğu'nun tahtı ve Konstantin'in evi ve ikameti olarak, senin yüceliğine iki sebepten ötürü bahşetmiştir: ilk olarak, böylece Konstantin'i görkemi senin yüceliğinle kıyaslanabilsin; ikinci olarak da eğer onun izinden gidersen yeryüzünün imparatorluğunu kendi hakimiyetin altına alabilesin...Tanrı'nın gözündeki uygun olan şey, dünyada tek bir inanç ve tek bir kilise tesis etmektir. Tanrı'nın yardımıyla bu iş gerçekleşti ve tam altı yüz altmış altı yıl boyunca bütün yeryüzünde hükmetti."⁴⁹

2.4. Hükümdarın Ebedî İhtişamı ve Evrensel Egemenliği Üzerine

Trabzonlu Georgios bu metni Nisan 1466'da kaleme almıştır.⁵⁰ Bu risalede ilk risalede ele aldığı konuları tekrar ele almıştır. Bu risale eskatolojik görüşlerinin en belirgin dışavurumlarını içeren iki metinden birisidir. Metinde Fatih'i; Büyük İskender, Julius Sezar ve Konstantin gibi isimlerle karşılaştırmıştır. Bu risalede Batı kökenli kehanetleri İslâmî kehanetlerle desteklemiştir. İstanbul'u alan hükümdarın Roma'yı da yöneteceği kehanetine, Roma'nın fethinden sonra İslâm'ın sona ereceği kehanetini eklemiştir. Burada verilmek istenen mesaj oldukça açıktır: Fatih, dünyayı yönetmek istiyorsa Hıristiyanlığı kabul etmelidir.⁵¹

Konstantin'in görkemi diğerlerinin hepsini nasıl aştıysa, sizin görkeminiz de onunki kadar, hatta onun üstüne çıkacaktır; tıpkı güneşin ayı gölgede bırakması gibi. Dilediğim ve dua ettiğim şey budur. Dolayısıyla şimdi, Tanrı'nın bu dileği nasıl gerçekleştireceğine geçmem gerekiyor; bu da sizin hayrınıza olacaktır.⁵²

Metinde Konstantinopolis'in fethinin ardından evrensel bir dini birlik sağlanabileceğine ve İslâm'ın ortadan kalkacağına dair kehanetleri özetlemektedir:

"Latinler arasında birçok kehanet vardır ki, bunlar Konstantinopolis fethinin ardından, İslâm'ın sona ereceğini bildirir. Benzer şeylerin pek çok Müslüman peygamber tarafından da yazıldığı söylenir. Ancak bizim için asıl önemli olan şudur: Konstantinopolis'i ele geçiren kişi, Roma'ya da hâkim olacaktır."⁵³

Kehanetini bir adım öteye taşıyarak "Tanrı onun eliyle Muhammed'in dinini yok edecek ve onu ve soyunu tüm dünyanın efendileri kılacaktır" ifadeleriyle İslâm'ın Fatih'in eliyle yok edileceğini iddia etmiştir. Müslümanların sonunu ise Gotlar gibi olacağını belirtmiştir. Zira Gotların Aryanizm'e bağlılıkları, onların Roma'daki kısa egemenliklerinin ardından hızla güç kaybetmelerine yol açmıştır. Burada Georgios, söz konusu güç kaybının Roma Kilisesi'ni küçümsemeye başladıkları anda

⁴⁴ Monfasani, *George of Trebizond*, 187.

⁴⁵ Mercati, "Le due lettere", 92.

⁴⁶ Mercati, "Le due lettere", 99.

⁴⁷ Julian Raby, "Mehmed the Conqueror's Greek Scriptorium", *Dumbarton Oaks Papers* 37 (1983), 29.

⁴⁸ Papayianni, "An Assessment of George Trapezountinos's Proposal", 73; Kritovulos, *İmrozlu Kritovulos'un Tarihi 1451-1467*, çev. Ari Çokona, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, VI. Basım, 2022), 3.

⁴⁹ Mercati, "Le due lettere", 94.

⁵⁰ Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 492. Metnin Grekçe başlığı şu şekildedir: Περί τῆς αἰδίας τοῦ αὐτοκράτορος δόξης καὶ τῆς κοσμοκρατορίας αὐτοῦ.

⁵¹ Papayianni, "An Assessment of George Trapezountinos's Proposal", 74; Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 531-559, 496-524.

⁵² Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 493.

⁵³ Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 495.

gerçekleştiğini ifade ederek Fatih'i uyarmayı amaçlamıştır.⁵⁴

Risalenin sonuna "yeryüzünde tek bir inancın, tek bir kilisenin ve tek bir krallığın kurulmasına teşvik mahiyetinde" başlıklı bir son söz eklemiştir. Fatih'in Aristoteles felsefesine olan ilgisine dair vurgu bu metinde göze çarpmaktadır.⁵⁵ Fatih'in soyunun İsmaililerden geldiğine dair düşüncesine de yer verdiği bu pasaj, Georgios'un kehanetinin önemli yapı taşlarından biridir. "Yüce Şahsiyetiniz ise krallardan gelmektedir ve İsmail aracılığıyla bizzat İbrahim'den türemektedir."⁵⁶

2.5. Manuel'in Tanrısallığı Hakkında

Trabzonlu Georgios bu metni 1467'de kaleme almıştır.⁵⁷ Eskatolojik düşüncelerini en kapsamlı ve sistematik şekilde dile getirdiği metin olması bakımından önemlidir. Metnin girişinde Fatih'e neden "Manuel" olarak hitap ettiğini açıklamıştır. Kısaca değinmek gerekirse bunu Tanrı'nın büyük işler ve reformlar için seçtiği kişilere yeni bir isim vermesi geleneğine dayandırmaktadır. "...Tıpkı Abram'ın İbrahim, Yakup'un İsrail oluşu gibi. Biz de bu ilahi örneği izleyerek, kiliseyi dönüştürmek üzere gönderilmiş İsmail soyundan bu hükümdara, eski adının yerine Tanrı'nın lütfuyla "Manuel" ismini uygun gördük."⁵⁸ Bu isim aynı zamanda Kitab-ı Mukaddes'e göre İsa'nın isimlerinden biri olduğu için⁵⁹ yüksek derecede sembolik bir öneme sahiptir. Son olarak "Manuel" isminin iki Bizans İmparatoruna⁶⁰ ait olduğunu hatırlamak da önemlidir. Ayrıca "Manouel" (Μανουήλ) ismi, II. Mehmed'in (Μαχούμετ) isminin ilk hecesini de korumaktadır.⁶¹

Georgios'a göre, ilahi lütuf Fatih'in fiilleri aracılığıyla ifade edilmekteydi; Fatih Tanrı'nın bir aracısıydı. İsimle ilgili açıklamadan sonra bu büyük hükümdarın eskatolojik bağlamda nasıl bir rol üstleneceğini açıklamaya girişmiştir. Bu risalenin bizim açımızdan en önemli kısmı olan görüşler şu şekilde zikredilmiştir:

1. Deccal'in gelişinden önce tüm halklar Tanrı'nın hakikatine ister istemez döneceklerdir; bu bizim (Hristiyanların) zorlamamızla değil, kendi iradeleriyle olacaktır.
2. Bu ilahi ve mucizevi dönüşüm, İsmail'in soyundan gelen biri aracılığıyla gerçekleşecektir.
3. Bu zaman "şimdi" dir.
4. Türklerin mevcut kralı, bu dönüşümleri gerçekleştirecek olan İsmail'in soyundandır.
5. O kişi tüm dünyaya mutlak surette hükmedecektir.⁶²

Bu ifadelerle Georgios hem eskatolojik hem de politik bir vizyon sunmaktadır. Buna göre Fatih, Tanrı'nın halkları hakikate döndürmek için seçeceği İsmail soyundan gelen bir figür olarak sunulmaktadır. Bu figür dünyaya hükmedecek, Deccal'den önce ilahi bir dönüşüm başlatacaktır. Bu metinde Fatih'i Tanrı'nın seçilmiş aracı olarak konumlandırmakta, İbrahim'in soyundan gelen bir figür olarak Mesih'in gelişine hazırlık misyonu yüklemektedir.

İlk maddeyle ilgili Kitab-ı Mukaddes'ten deliller getirerek açıklama yapmıştır: "Kardeşler, bilgiçliğe kapılmamanız için şu sırdan habersiz kalmanızı istemem: İsraililer'den bir bölümünün

⁵⁴ Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 495.

⁵⁵ Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 524-525.

⁵⁶ Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 524.

⁵⁷ Metnin Grekçe başlığı şu şekildedir: Γεωργίου τοῦ Τραπεζούντιου μὲν ἀπὸ προγόνων, Κρητὸς δὲ ὡς ἐν Κρήτῃ γεννηθέντος, περὶ τῆς Θεότητος Μανουὴλ τοῦ μετὰ μικρὸν πάσης τῆς οἰκουμένης Βασιλέως, *Asıl itibarıyla Trabzonlu fakat Girit'te doğmuş olması nedeniyle Giritli olan Georgios'un kısa süre sonra bütün dünyanın imparatoru olacak olan Manuel'in tanrısallığı hakkında [kaleme aldığı metindir]*, Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 570.

⁵⁸ Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 564.

⁵⁹ Matta 1:23, "İşte, kız gebe kalıp bir oğul doğuracak; adını İmmanuel koyacaklar. İmmanuel, Tanrı bizimle demektir."

⁶⁰ I. Manuel Komnenos (1143-1180) ve II. Manuel Palaiologos (1391-1425).

⁶¹ Lobovikova 362.

⁶² Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 570.

yüreği, öteki uluslardan kurtulacakların sayısı tamamlanuncaya dek duyarsız kalacaktır. Sonunda bütün İsrail kurtulacaktır. Yazılmış olduğu gibi.”⁶³ Devamında: “Yeryüzünün dört bucağı anımsayıp RAB'be dönecek. Ulusların bütün soyları O'nun önünde yere kapanacak. Çünkü egemenlik RAB'bindir.”⁶⁴ İsmail soyundan gelmesiyle ilgili de pek çok işaretten anlaşılacağı üzere “İsmail soyundan gelen Türklerin kralı” olduğunu ifade etmiştir: “Bu kişi çok kısa bir süre önce krallık makamına gelmiş olup, şu an (1467 yılı) itibarıyla bu konumdadır. Onun İbrahim'den, İsmail aracılığıyla geldiği adından bellidir. Zira Türkler, krallarının bu adı alması nedeniyle ‘İsmaililer’ olarak anılırlar.”⁶⁵ Devamında bu hususta dayanak olarak kullandığı bir diğer pasajı da zikreder: “Musa da şöyle der: İsmail on üç yaşında sünnet edildi.”⁶⁶ (Her ne kadar pasajda bu yaş “on üç” olarak zikredilmiş olsa da buradan hareketle II. Mehmed'in de 14 yaşında sünnet edildiğine dair bilgiyi tekrar eder.)⁶⁷

Georgios metinde içinde yaşadığı döneme ilişintarihsele bir öngöründe bulunur. Ve “içinde bulunduğumuz zaman, Deccal'in sonunun yaklaşık iki yüz yıl öncesine denk gelmektedir; bunu, mucizevi olaylar üzerine Latince yazılmış eserin ikinci kitabının 51. bölümünde göstermiştik” diyerek kayıp esere de atıfta bulunur.⁶⁸ Acaba Georgios, Fatih'in Arap olmadığını ve dolayısıyla İsmail'in soyundan gelmediğini bilmiyor muydu? Muhtemelen bu ayrımın farkında değildi ya da bu şekilde bilinsin istemiyordu. Türkler, Müslümanlar ve İsmaililerin aynı ırka mensup olduğunu varsaymaktaydı: “Türkler, krallarının bu ismi almasından dolayı İsmaililer olarak adlandırılır. Muhammedîlerin ırkı diye bir şey yoktur. Aslında bu bir ırk bile değildir.”⁶⁹ Georgios eserini kendisine yönelik başlatılan kovuşturma döneminde yazdığını belirterek metni bitirmiştir.⁷⁰

3. Eserlerdeki Eskatolojik Bağlaman Değerlendirilmesi

Trabzonlu Georgios'un Fatih Sultan Mehmed'e hitaben kaleme aldığı yazılarında oluşturmaya çalıştığı teori apokaliptik bir bağlam içinde ele alınmalıdır. Metinlerin yazılış amacı yalnızca vatanını savunmak ve bu yönde bir yol izlemek olsaydı, Bizans esaretini sona erdirmek için daha inandırıcı ve etkili bir plan olan Haçlı seferi taraftarlarıyla aynı çizgide yer alması beklenirdi. Georgios'un belirsiz ve soyut önerisi aynı zamanda siyasal bir nitelik taşımaktadır; zira özünde Batı Hristiyan dünyasının güç dengesinin, papalık otoritesi pahasına, iki kutuplu bir siyasal çerçeve kurulmasıyla yeniden yapılandırılmasını içermektedir. Bu gelişme, dünyevi gücün Fatih tarafından, dini gücünse Papa tarafından kullanılması öngörüsünü sunmaktadır. Bu husustaki bir başka yoruma göre çağın dünyevi ve dini alanları genellikle birleşik ve uyumlu bir bütün olarak düşünüldüğünden, Georgios döneminin baskın siyasal sistemleri olan papalık teokrasisi ile sezorapapizme karşı çıkıyordu. Bu nedenle her ne kadar amacı bu olmasa da bakış açısı çığır açıcı olarak değerlendirilebilir.⁷¹

Meselenin apokaliptik önemine bakacak olursa, Hristiyanlık tarihinin her döneminde, yaklaşan zamanın sonuna dair apokaliptik vizyonlar, tarih ve kehanet açısından kalıcı ve gizemli bir tema sunmuştur. Hem Hristiyanlık hem de Yahudilikte görülen Mesih beklentisi, Tanrı'nın bilinen siyasal düzeni sona erdirmek üzere olduğuna ilişkin bir inancı ve yeni bir ilahi egemenlik çağının başlayacağı umudunu yansıtır. Orta Çağ'a gelindiğinde, yakın bir kıyamet inancı kilise tarafından resmi olarak sembolik teori rolüne indirgenmişti; 4. yüzyıl gibi erken bir tarihte Augustine Yuhanna'nın Vahiy Kitabı'nın literal olarak değil sembolik olarak okunması gerektiğini deklare etmiş ve Orta Çağ'ın büyük bölümünde kilise konseyleri ve teologlar soyut eskatolojiyi kabul edilebilir bir spekülasyon olarak

⁶³ Kitāb-ı Mukaddes (Erişim 07 Nisan 2025), Rom. 11:25-26

⁶⁴ Kitāb-ı Mukaddes (Erişim 07 Nisan 2025), Mez. 22:27.

⁶⁵ Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 566.

⁶⁶ *Kitāb-ı Mukaddes*, (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2012), Tek.17:25.

⁶⁷ Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 566.

⁶⁸ Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 567. Daha önce de zikrettiğimiz gibi bu metin Trabzonlu Georgios'un kayıp risalesidir.

⁶⁹ Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 566.

⁷⁰ Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 568.

⁷¹ Konstantinos Papastathis, “Christian-Muslim Encounters: George of Trebizond and the ‘Inversion’ of Eastern Discourse Regarding Islam in the Fifteenth Century”, *Studies in Church History*, vol. 51, 2015, 137.

görmüşlerdir.⁷² İlerleyen yıllarda Vahiy Kitabı'nda var olduğu kabul edilen Deccal figürü, Bizans kehanetlerinde ayrıntılı bir geçmişe ve kişiliğe kavuşmuş görünmektedir. Deccal'in ortaya çıkışı, farklı karakterlerin ortaya çıktığı bir süreç tarafından hazırlanacaktır; Bizans geleneğine göre, savaşlar ve istilalar son Roma İmparatoru'nun ortaya çıkışıyla sona erecektir. Ancak onun döneminde, İskender'in Kuzey Kapıları'nın ardına hapsettiği "pis uluslar" Yecüc ve Mecüc⁷³ serbest kalacak ve Hristiyanlara karşı korkunç yıkımlara girişecektir. Bu noktada Deccal gün yüzüne çıkacak ve son Roma İmparatoru, Kudüs'e dönerek tacını Golgotha'da bırakacak, imparatorluğu Tanrı'ya iade edecek ve böylelikle Deccal'in hüküm sürmesine ve ardından Mesih'in geri dönüşüne zemin hazırlayacaktır.⁷⁴ 14. yüzyıl sonrasında telif edilen Bizans apokaliptik metinlerinde Pseudo-Methodios⁷⁵ etkisinin görülmediği metin hemen hemen yok gibidir.⁷⁶ Georgios'un apokaliptik söylemine dönecek olursak, İsmail soyundan gelecek bir hükümdarın son Hristiyan İmparator olacağı düşüncesini yine Pseudo-Methodius'dan almıştır. Georgios'un Methodius'a olan hayranlığı bilinmektedir.⁷⁷ Pseudo-Methodius'un metni 7.yüzyılda Arapların Bizans'ı fethine bir yanıt olarak yazılmıştır. Trabzonlu Georgios'un risaleleri de Konstantinopolis'in düşüşüne ve Türklerin Bizans'ı fethine bir cevap niteliğindedir. Konstantinopolis'in düşüşünden önce bile Georgios, Pseudo-Methodius'a göre kıyamet tufanını başlatacak olan Etiyopyalıların, yani İsmailîlerin ortaya çıkmasından endişe duymuştur. Papalık diplomatı Ioannes de Dominicis'e yazdığı 1441 tarihli mektubunda, 2 Eylül 1441'de Habeşistan Kiptilerini temsil eden keşiş Peter'in Floransa Konsili'nde ortaya çıkmasının Deccal'in kapıda olduğuna dair açık bir kanıt olduğunu yazmıştır.⁷⁸

Pseudo-Methodius metnine göre "gerçekleştirecekleri korkunç yıkıma Tanrı İsmailîleri sevdiği için değil, Hristiyanların günahları nedeniyle izin verecektir."⁷⁹ Monfasani'nin de belirttiği gibi, bu yapı Georgios'un eskatolojik algısının, özellikle Pseudo-Methodius kaynaklı kıyamet kehanetlerinden etkilendiğini göstermektedir. Bu kehanetler, o dönemde büyük bir etki yaratmıştır. Bu metne göre, "İsmail'in oğullarının" sayısının artması, Tanrı'nın bir cezalandırma eylemiydi. Bununla birlikte, son Roma imparatoru (yani Fatih), Tanrı'nın bir temsilcisi olarak, halkını ve Hristiyanlığı kötülükten kurtaracaktı. Bu modele göre Georgios, Konstantinopolis'in düşüşünü, "Tanrı'nın halkının nihai düşmanları olan Yecüc ve Mecüc'ün korkunç gelişi"nin ve bir terör ve korku döneminin başlangıcı olarak yorumlamıştır.⁸⁰ Buna göre Fatih, Pseudo-Methodios'da Roma İmparatoru'na atfedilen rolü üstlenerek bu korkunç geleceği bertaraf edecek ve bu korku ve dehşet dönemini "evrensel mutluluk ve barış çağına" dönüştürecekti.⁸¹ Georgios kurguladığı kehanetle Pseudo-Methodios kehanetini köklü bir biçimde şekilde değiştirmemiştir. Kendi döneminin olaylarını ve Kitab-ı Mukaddes metinlerini yorumlamış ancak bunu Pseudo-Methodios zemini üzerinden gerçekleştirmiştir.

Georgios, dünyanın 1667 yılında sona ereceğini öngörmüştür. Bizans'ta kıyamet zamanının

⁷² Paul J. Alexander, *The Byzantine Apocalyptic Tradition*, (Londra: University of California Press, 1985), 1.

⁷³ Pseudo-Methodius'ta Yecüc ve Mecüc için bkz. Wolfram Brandes, "Gog and Magog in Byzantium- A Pessimistic Story", *Gog and Magog: Contributions Toward a World History of an Apocalyptic Motif*, Georges Tamer, Andrew Mein, Lutz Greisiger (ed.), (Berlin: De Gruyter, 2023), 233 vd.

⁷⁴ Alexander, *The Byzantine Apocalyptic Tradition*, 4.

⁷⁵ Pseudepigrafik bir yazar olan Methodios Apocalypse isimli bir metin kaleme almıştır. Meşhur metin 4. yüzyılda yaşamış olan Likya'da yaşayan Patara piskoposuna atfedilmiştir ancak metin 7. yüzyılda yazılmıştır. Süryanice, Grekçe, Latince ve eski Slav dilinde versiyonları korunmuştur. Metin iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, Adem'den Bizans İmparatorluğu'nun kuruluşuna (Büyük İskender'in akrabalarıyla ilişkilendirilir) kadar olan tarihsel kısmı içermektedir. İkinci bölümse Arap fetihlerini ve nihayetinde Bizanslılar tarafından yenilecekleri öngörüsünü içeren kehanet bölümüdür. Genel kanı metnin muhtemelen Mezopotamya'da Süryanice olarak yazıldığı şeklindedir. Bizans'ta kehanet özellikle 14. yüzyıl ve sonrasında popüler olmuştur. Metnin Grekçe versiyonu 14 ila 17. yüzyıllar arasında yapılmış dört redaksiyonla günümüze ulaşmıştır. Bkz. Alexander Kazhdan, Johannes Irmscher, "Methodios of Patara, Pseudo", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 2. Cilt, ed. Alexander Kazhdan, (New York: Oxford University Press, 1991), 1355-56.

⁷⁶ Alexander, *The Byzantine Apocalyptic Tradition*, 14.

⁷⁷ Monfasani, *George of Trebizond*, 89.

⁷⁸ Lobovikova, "George of Trebizond's Views on Islam", 359.

⁷⁹ Alexander, *The Byzantine Apocalyptic Tradition*, 20.

⁸⁰ Papastathis, "Christian-Muslim Encounters", 145.

⁸¹ Papastathis, "Christian-Muslim Encounters", 146.

tarihlendirilmesi üç ana başlıkta gerçekleştirilirdi. Kör tarihleme, hesaplmalı tarihleme ve yan yoldan tarihleme.⁸² Görünüşe göre Georgios bu üç yöntemi de kullanmıştır. Kör tarihleme doğal felaketlerin kıyametin habercisi olarak değerlendirilmesiydi. Buna göre İstanbul'un fethi ve Platon felsefesine düşkün Katolik rahipler yazarımız için doğal felaketlerdi. Zira Georgios Platon felsefesini Hristiyanlık için son derece tehlikeli olarak değerlendiriyordu.⁸³ Matematiksel tarihleme, büyük astronomik döngülerin tamamlanmasını işaretleyen tarihleri ifade etmektedir. Georgios'a göre bu sekiz milenyuma denk gelmektedir. Yan yoldan tarihlemeyse kıyametle ilgili metinlerin öngördüğü kronolojilere dayanıyordu ki bu metin de kendisi için Pseudo-Methodios metniydi.⁸⁴ Girit'li filozofun kendisini Doğu ve Batı'daki sayısız Hristiyan gibi dünya tarihinin korkunç son perdesine yakalanmış hissetmeyip, senaryoyu değiştirmeye çalışması oldukça dikkat çekicidir. Patara Başpiskoposu ona İsmail soyundan gelecek kişiyi ne zaman beklemesi gerektiğini öğretmiş; Davud, Yuhanna ve Pavlus'un metinleriyle zamanın geldiği hükmünü doğrulamıştır. Tam da bu dönemde dünya, Georgios'un hesaplamalarına göre de son iki yüzyılına giriş yapmıştı.⁸⁵

Georgios geleceği öngörme yeteneğine oldukça güveniyordu. 1469 yılında Bessarion'a yazdığı mektupta, ilahi inayet vasıtasıyla âhir zamanın gizemini idrak ettiğini söylemektedir.⁸⁶ Georgios tüm eski kehanet metinlerini herkesten daha fazla okuduğunu ifade etmektedir. Hem Latin hem de Müslüman kehanetlerini okumuş olduğunu söylemektedir. Papa Nicholas V'e yazdığı mektupta da bundan bahsetmektedir:

Başrahip Abbot Ioachim'in⁸⁷ kitabını ve kehanetini benden daha fazla incelemiş kimse yoktur diye düşünüyorum, Kutsal Babamız. Venedik'te yaşarken yanımdaydı ve zamanımdaki papaların başına gelen her şeyi anlamak için çok çalıştım. Papa Hazretleri'nin bunu kibirli bir şekilde söylediğini düşünmesini de istemem; bu nedenle sizin ve sefezinizin saltanatını öyle bir şekilde öngördüm ki, onları gerçekleşmeden önce de gerçekleştikten sonra da aynı şekilde biliyordum. Ben geçmiş olaylar hakkında konuşuyorum...⁸⁸

Trabzonlu Georgios'un ayrıntılı bir biyografisini ve külliyatına dair müstakil bir eser de derlemiş olan John Monfasani, Georgios'un kendisini peygamber olarak değerlendirdiğini yazar.⁸⁹ "Peygamber olduğu için Mehmed'in dünyayı fethedeceğini; teolog olduğu için de Fatih'e Hristiyanlığı kabul ettirebileceğini biliyordu."⁹⁰

Georgios'un İslâm anlayışı algısı alışılmamış bir karaktere sahiptir. İslâm karşıtı yaygın ve alışlagelmiş tüm Hristiyan argümanlarını reddetmektedir. Fatih'e yazdığı mektup ve risalelerde diğer Bizans ve Batılı yazarların yaptığı gibi Hz. Muhammed'i ve Kur'an'ı eleştiren ifadeler yer vermemiştir.⁹¹ Michel Balivet'e göre, Georgios için İslâm Hristiyanlıkla özdeşdir.⁹² John Monfasani ise aksi yönde bir görüş beyan ederek Trabzonlu Georgios'un İslâm'a olan nefretinin Fatih'e duyduğu hayranlıktan dahi fazla olduğunu ileri sürmüştür.⁹³ İslâm'a karşı tolerans gösterdiği görüşünü savunmak da zordur, İslâm'a önem atfetmiştir ancak apokaliptik düzlemde rolünü tamamladıktan sonra sona erecek geçici bir önemdir. Ana gayesi Fatih'in Hristiyanlığı benimsemesidir.

Trabzonlu Georgios, İslâm ve Kur'an hakkında sınırlı ve dağınık bilgiye sahip olmasına rağmen, Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında dinî diyalog konusunda alışılmışın dışında bazı fikirler geliştirmiştir. Orta Çağ kozmolojisinin dar kalıplarını aşarak Müslümanları barbar veya Mesih'in

⁸² Paul Magdalino, "The Year 1000 in Byzantium", *Byzantium in the Year 1000*, ed. Paul Magdalino, (Leiden; Boston: Brill, 2003), 239. akt. Lobovikova 361.

⁸³ Lobovikova, "George of Trebizond's Views on Islam", 359.

⁸⁴ Lobovikova, "George of Trebizond's Views on Islam", 361.

⁸⁵ Monfasani, *George of Trebizond*, 133.

⁸⁶ Lobovikova, "George of Trebizond's Views on Islam", 347.

⁸⁷ Yaygın bilinen adıyla Joachim of Fiore (1135-1202), Orta Çağ'ın en etkili mistik ve teologlarındandır. Vahiy kitabının yazarından sonra en etkili apokaliptik düşünür olarak değerlendirilir. Bk. Alfredo Gatto, "The Life and Works of Joachim of Fiore – An Overview", *Brill's Companions to Christian Tradition: A Companion to Joachim of Fiore*, ed. Matthias Riedl (Leiden: Brill, 2018).

⁸⁸ Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana*, 288; a.mlf. *George of Trebizond*, 85.

⁸⁹ Monfasani, *George of Trebizond*, 86.

⁹⁰ Monfasani, *George of Trebizond*, 184.

⁹¹ Lobovikova, "George of Trebizond's Views on Islam", 351.

⁹² Lobovikova, "George of Trebizond's Views on Islam", 353.

⁹³ Monfasani, *George of Trebizond*, 199.

düşmanları olarak görmekten kaçınmış ve İslam'ın incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte, Georgios'un mezhepler arası diyalog yönündeki önerileri ile İslâm'a yönelik kişisel tutumu arasındaki farkı gözetmek önemlidir.

Sonuç

Trabzonlu Georgios'un II. Mehmed'e hitaben kaleme aldığı metinler, geç Bizans düşüncesinin kriz ve geçiş evresinde, klasik siyasi övgü geleneğinin ötesine geçen derin bir eskatolojik tahayyül sergilemektedir. Georgios, Osmanlı sultanını yalnızca güçlü bir hükümdar olarak değil, İsmail'in soyundan gelen, Tanrı'nın yeryüzündeki düzenini yeniden kurmakla görevlendirilmiş, zamanın sonunda halkları Mesih'e yönlendirecek olan kutsal bir tarihsel figür olarak sunmuştur.

Beş önerme etrafında inşa edilen bu teolojik anlatı hem Hristiyan hem Yahudi kutsal metinlerinden alınan referanslarla beslenmektedir. Özellikle İsmail soyundan geldiği iddiası, Fatih'in soyunu seçilmişlik söylemine yerleştirirken, onun tüm dünyaya hükmedecek bir evrensel monark olarak tasvir edilmesine olanak tanımıştır. Bu bağlamda, Mehmed yalnızca bir "kral" değil, aynı zamanda tüm halkların "Haç"ın hakikatine dönmesini sağlayacak bir aracıdır. Georgios'un metinlerinde, Deccal'in gelişinden önceki nihai dönüşümün aracı olarak sultanın rolü, açıkça mesihî bir misyonla çerçevelenmektedir.

Yazar, Mehmed'in zaferlerini Tanrı'nın takdiriyle ilişkilendirirken, Roma'nın sapkınlığa düşmesi, kilise içindeki çözümler ve Hristiyan dünyasının iç çatışmaları gibi unsurları da bu ilahi planın parçaları olarak yorumlamaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, Georgios'un eskatolojisi bir yandan Doğu'nun evrensel misyonunu geri kazanmasına yönelik bir beklentiyi, diğer yandan Hristiyanlığın beklenen nihai birliğinin Müslüman bir hükümdarın gölgesinde gerçekleşeceği yönünde radikal bir öngörüü içermektedir.

Sonuç olarak, Trabzonlu Georgios'un II. Mehmed'e dair sunduğu eskatolojik vizyon, sadece dönemsel bir entelektüel mecburiyetin ürünü değil, aynı zamanda yeni bir tarihsel ve teolojik paradigmaya açılma girişimidir. Bu metinler, Bizans sonrası düşüncenin, kendi yıkımı içinden çıkış ararken, Tanrısal planı Osmanlı siyasetiyle nasıl harmanladığını göstermesi açısından eşsiz birer tanıklıktır. Bu bağlamda, Mehmed'in şahsında birleşen fetih, hükümlanlık ve dönüşüm temaları, Georgios'un gözünde sadece bir çağın değil, *eskaton*'un (nihai sonun) habercisidir.

Georgios'un Mehmed üzerinden kurmaya çalıştığı bu misyonerlik vizyonu, eskatolojik düşünceyle iç içe geçmiş siyasî bir teolojiyi yansıtır. Pseudo-Methodius'un apokaliptik yazılarına ve Pataralı Başpiskopos'un kehanetlerine duyduğu hayranlık, onun Mehmed'i tarihsel ve kutsal bir senaryoya yerleştirmesine zemin hazırlamıştır. Bu yönüyle George, hem Orta Çağ Bizans düşüncesinde dinî sonun yakınlığına dair beklentileri yeniden üretmiş, hem de bu beklentileri Osmanlı dünyasında somut bir siyasi figür üzerinden güncellemiştir.

Kaynakça

- Alexander, Paul J. *The Byzantine Apocalyptic Tradition*. Londra: University of California Press, 1985.
- Argyriou, Astérios. "Mehmed II le conquérant de Constantinople et la foi chrétienne". *Revue des sciences religieuses* 90/4 (2016), 583-602. <https://doi.org/10.4000/rsr.3482>
- Aydın, Cengiz- Aydın, Gülseren. "Batlamyus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/196-199. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Babinger, Franz. *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*. çev. Dost Körpe. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti, 2017.
- Balivet, Michel. *Byzantins et ottomans: Relations, Interaction, Succession*. İstanbul: The Isis Press, 2011.
- Brandes, Wolfram. "Gog and Magog in Byzantium- A Pessimistic Story". *Gog and Magog: Contributions Toward a World History of an Apocalyptic Motif*. Georges Tamer, Andrew Mein, Lutz Greisiger (ed.). Berlin: De Gruyter, 2023.
- Gatto, Alfredo. "The Life and Works of Joachim of Fiore – An Overview". *Brill's Companions to Christian Tradition: A Companion to Joachim of Fiore*. ed. Matthias Riedl. Leiden: Brill, 2018.

- Geanakoplos, Deno John. *Constantinople and the West: Essays on the Late Byzantine (Palaeologan) and Italian Renaissances and the Byzantine and Roman Churches*. Londra: The University of Wisconsin Press, 1989.
- Kazhdan, Alexander- Talbot, Alice-Mary. "George Trapezountios", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 2/839-840. ed. Alexander Kazhdan. New York: Oxford University Press, 1991.
- Kazhdan, Alexander- Irmischer, Johannes. "Methodios of Patara, Pseudo", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 2/1355-56. ed. Alexander Kazhdan. New York: Oxford University Press, 1991.
- Kitâb-ı Mukaddes: Tevrat, Zebur ve İncil. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2012.
- Khoury, Adel Theodor. *Georges de Trebizonde: De la vérité de la foi des chrétiens*, Altenberge: CIS-Verlag, 1987.
- Kritovulos, İmrozlu Kritovulos'un Tarihi 1451-1467. çev. Ari Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, VI. Basım, 2022.
- Lobovikova, Ksenia. "George of Trebizond's Views on Islam and Their Eschatological Backgrounds". *Patrologia Pacifica: Selected Papers Presented to the Asia Pacific Early Christian Studies Society*. ed. Viladimir Baranov-Kazuhiko Demura. New Jersey: Georgias Press, 2010, 346-365. <https://doi.org/10.31826/9781463229443-017>
- Magdalino, Paul. "The Year 1000 in Byzantium", *Byzantium in the Year 1000*. ed. Paul Magdalino. Leiden; Boston: Brill, 2003.
- Mercati, Angelo. "Le due lettere di Giorgio da Trebisonda a Maometto II". *Orientalia Christiana Periodica*. vol. 9. Pontifical Oriental Institute, 1943.
- Monfasani, John. *George of Trebizond: A Biography and a Study of His Rhetoric and Logic*. Leiden: E. J. Brill, 1976.
- Monfasani, John (ed.). *Collectanea Trapezuntiana: Texts, Documents, and Bibliographies of George of Trebizond*. New York: Center for Medieval and Early Renaissance Studies, 1984.
- Papastathis, Konstantinos. "Christian-Muslim Encounters: George of Trebizond and the 'Inversion' of Eastern Discourse Regarding Islam in the Fifteenth Century". *Studies in Church History*, vol. 51, 2015, 137-149. <https://doi.org/10.1017/S0424208400050154>
- Papayianni, Aphrodite. "An Assessment of George Trapezountinos's Proposal for Politico-Religious Greek-Turkish Unity in the Aftermath of 1453". XVIII. *Türk Tarih Kongresi (1-5 Ekim 2018) III. Cilt: Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.
- Raby, Julian. "Mehmed the Conqueror's Greek Scriptorium". *Dumbarton Oaks Papers* 37 (1983), 15-34.
- Vacalopoulos, Apostolos E. *Origins of the Greek Nation: The Byzantine Period, 1204-1461*. New Jersey: Rutgers University Press, 1970.